

Lagutskottets betänkande

1976/77:16

med anledning av motion om godtrosförvärv av stöldgods

Motionen

I motionen 1976/77:649 av herr Bergqvist i Göteborg (s) yrkas att riksdagen hos regeringen begär en översyn av reglerna för godtrosförvärv av stöldgods.

I motionen erinras om att regeln att den rätte ägaren av stöldgods inte har någon självklar rätt mot den som i god tro köpt det stulna sedan länge tillämpats i vårt land. Enligt motionären avviker denna regel från vad som gäller i andra nordiska länder. Vidare framhålls att efter framställning från Nordiska rådet visst utredningsarbete ägt rum i syfte att en enhetlig nordisk lagstiftning om godtrosförvärv av lösöre skulle komma till stånd men att arbetet inte lett till lagstiftning. Motionären ifrågasätter om nuvarande regel utgör en rimlig och rättvis avvägning mellan de motstridiga intressen som gör sig gällande vid godtrosförvärv. En viss justering av de svenska reglerna i riktning mot vad som gäller i övriga nordiska länder kan enligt motionären inte anses orimlig.

Gällande rätt

Det i motionen berörda spörsmålet om köp av stöldgods har dels en civilrättslig, dels en straffrättslig aspekt. I det följande lämnas först en redogörelse för reglerna om godtrosförvärv i gällande svensk rätt. Därefter behandlas kriminaliseringen av häleri och liknande brott enligt brottsbalkens bestämmelser.

Godtrosförvärv

Äganderätt till lösöre kan enligt svensk rätt i vissa fall förvärfvas genom rättshandling med en föregiven ägare som är i besittning av föremålet. Även om besittaren varken är ägare eller ägarens representant, blir han genom besittningen, som ger honom skenet av äganderätt, "legitimerad" att förfoga över saken. I omsättningens intresse blir förvärvet från en sålunda legitimerad besittare gällande gentemot rätte ägaren, under förutsättning dock bl. a. att förvärvaren inte haft kännedom om besittarens bristande befogenhet eller haft anledning hysa misstanke härom.

Det är här fråga om de s. k. *extinktiva fången*. Såsom extinktiva fång betecknas förvärv av äganderätt från annan än rätte ägaren på sådant sätt att den senares rätt därigenom "utsläcks". Ett sådant fång medför med andra ord förlust av rätte ägarens *vindikationsrätt*, dvs. den ägaren normalt

tillkommande rätten att återkräva egendom från annan, i vars besittning egendomen med orätt befinner sig.

Den svenska rätten går längre än flertalet rättssystem i fråga om utsträckning av godtrosförvärens område eller, vilket blir samma sak, inskränkning av principen om ägares vindikationsrätt till lösa saker. Särskilt påfallande är, vid jämförelse med främmande rätt, den hos oss gällande regeln att även stulet gods är föremål för godtrosförvärv och sålunda ej kan vindiceras av rätte ägaren.

Den i svensk rätt erkända principen om förvärv av lös egendom på grund av god tro kan i huvudsak sägas utgöra resultatet av en praxis, som vuxit fram på grundval av vissa bestämmelser i 1734 års lag bl. a. de alltjämt gällande lagrummen 11 kap. 4 § och 12 kap. 4 § handelsbalken. Regler om godtrosförvärv återfinns numera på många ställen inom lagstiftningen, se t. ex. 54 och 55 §§ kommissionslagen (1914:45), 35 § avtalslagen (1915:218) samt 14, 15 och 19 §§ skuldebrevslagen (1936:81).

Den sålunda i praxis utbildade grundsatsen om exstinktiva godtrosförvärv har i huvudsak följande innehåll. Den som genom överlåtelse förvärvat lösöre av någon, som innehar egendomen och utger sig för dess ägare, blir under förutsättning av god tro skyddad i sitt förvärv gentemot rätte ägaren, dock med den inskränkningen att rätte ägaren får lösa till sig saken. Härav följer vidare att den som förvärvat egendomen från en person vilken kunnat göra gällande godtrosförvärv skyddas i sitt förvärv även om den senaste innehavaren känt till bristen i fångeskedjan. Och om förste förvärvaren var i ond tro men överlätit egendomen på nytt till en förvärvare i god tro, är denne sistnämnde skyddad i sitt förvärv. Förlusten av vindikationsrätten är icke endast förlust av den förste ägarens möjlighet att föra talan om att egendomen utan ersättning skall återställas till honom utan betyder äganderättens förlust. Att egendomen åter kommit i "rätte ägarens" besittning medför sålunda ej ett återupplivande av hans äganderätt, eftersom denna en gång för alla är utsläckt.

Beträffande de närmare förutsättningarna för att ett godtrosförvärv skall föreligga gäller bl. a. följande. Först och främst fordras naturligtvis att förvärvaren verkligen var i god tro. Han skall varken ha vetat eller ha bort inse, att saken tillhörde en annan person än säljaren. Omständigheterna måste med andra ord ha varit sådana, att köparen ej haft skäligen anledning att misstänka oredlighet. Domstolarna ställer vanligen höga krav vid bedömningen av huruvida god tro förelegat vid förvärvet (SOU 1965:14 s.36 f., 95 ff.). Bland förutsättningarna ingår vidare att föremålet för godtrosförvärv vid tidpunkten för förvärvet regelmässigt skall ha befunnit sig i överlåtarens besittning. Det är, som tidigare berörts, innehavet av saken som legitimerar överlåtaren. Vidare krävs att förvärvaren skall kunna stödja sig på ett laga fång, varigenom på ett i formellt avseende behörigt sätt äganderätten överlätits till honom från den förment berättigade innehavaren. Ett ytterligare villkor är kravet på tradition av den förvärvade saken från

överlåtaren till förvärvaren. Endast den förvärvare, som erhållit egendomen i sin besittning, är skyddad mot vindikation.

Sedan ett giltigt godtrosförvärv ägt rum har "rätte" ägaren gentemot förvärvaren kvar en lösningsrätt, med stöd av vilken han således kan återförvärva egendomen. Lösningsrätten gäller dock inte när objektet för godtrosförvärvet är värdepapper eller pengar. I sådana fall föreligger vad som brukar kallas *kvalificerade godtrosförvärv*.

Reglerna om godtrosförvärv är tillämpliga i många olika typer av situationer, t. ex. vid tvetsalu, vid olovligt förfogande över avbetalningsgods, vid disponerande över egendom som åtkommit genom ett civilrättsligt ogiltigt fång samt vid det i motionen berörda fallet där godset frånhänts ägaren genom stöld.

Häleri och häleriförseelse

Enligt 9 kap. 6 § första stycket första punkten brottsbalken (BrB) straffas för häleri bl. a. den som köper något som är frånhänt annan genom brott eller tillgodogör sig det eller eljest därmed tar befattning ägnad att försvåra dess återställande. Straffet är i normalfall fängelse i högst två år, i ringa fall böter eller fängelse i högst sex månader samt i grova fall fängelse från sex månader till fyra år.

För att ansvar skall kunna ådömas förutsätts att gärningsmannen känt till förbrottet, dvs. det häleriet föregångna brottet. De närmare omständigheterna beträffande detta behöver emellertid naturligtvis inte vara kända för häleraren. Också s. k. eventuellt uppsåt kan föranleda ansvar, varför straff kan ådömas även den som inte kan övertygas om att ha vetat att han köpte stulen sak men som misstänkt att saken var stulen och måste antas ha köpt saken, även om han haft vetskap om säljarens oärliga åtkomst. Uppsåtet skall föreligga vid själva hälerigärningen, men det är å andra sidan tillräckligt, att gärningsmannen då har uppsåt att begå häleri. Att han tidigare varit i god tro kan emellertid frita honom från ansvar, om därigenom godtrosförvärv eller liknande rättsfaktum kommit emellan, som gör honom berättigad att förfoga över objektet (jämför ovan s. 2 f.). Har en person i god tro inköpt tjuvgods och därigenom bragt den bestulnes äganderätt att upphöra, kan han sålunda icke fällas till ansvar därför att han därefter säljer det. En annan konsekvens av ett mellankommande godtrosförvärv är att häleriansvar är uteslutet om en person i ett senare led av överlåtelsekedjan i ond tro mottar brottsligen åtkommet gods och den föregående innehavaren gjort ett extinktivt förvärv av egendomen. Om åter någon vid sitt förvärv hade anledning misstänka olovlig åtkomst och därför ej gjorde något godtrosförvärv, kan häleriansvar drabba honom för åtgärder, vidtagna efter det han sedermera fått full vetskap om rätta förhållandet.

Det förekommer att personer som köper tjuvgods väl misstänker att säljaren stulit egendomen men med flit underlåter att höra efter hur han åt-

kommit den. De hoppas nämligen därmed undgå att göra sig skyldiga till uppsåtlig befattningsmed tjuvgods. Som det i åtskilliga fall ej kan tas för visst att de skulle ha köpt egendomen om de vetat att den var stulen, brister ej sällan förutsättningarna för ansvar för uppsåtligt brott. En straffbestämmelse för oaktsamma förfaranden, svarande mot det i 6 § behandlade uppsåtliga brottet häleri, har därför ansetts erforderlig. Enligt 9 kap. 7 § första stycket BrB föreligger häleriförseelse, om gärningsmannen i fall som avses i 6 § inte insåg men hade skäligen anledning anta att brott förelåg. Straffet är böter eller fängelse i högst sex månader.

För att ansvar för häleriförseelse skall inträda fordras, såvitt fråga är om köp av stulet gods, att köparen hade skäligen anledning anta att godset tillgripits. Anledningen kan ligga i situationen som sådan, i något som kan iakttas i godset eller hos säljaren eller i annan omständighet, allt bedömt med hänsyn till köparens yrkesverksamhet och ställning i övrigt. Däremot är det inte tillräckligt för straffbarhet, att köparen i annat avseende förfarit oaktsamt. Köparen kan sålunda inte på grund av straffbudet anses skyldig att, utan att särskild anledning förekommit, företa viss undersökning eller kontroll eller iakttä visst försiktighetsmått, t. ex. att kräva legitimation eller överlämnande av vissa handlingar. De krav som i tvist rörande giltigheten av köpet uppställs för att köparen skall anses vara i god tro beträffande säljarens rätt att förfoga över godset kan ej utan vidare tillämpas, när fråga är om ansvar för häleriförseelse. Detta innebär att det således i och för sig inte är tillräckligt för straffbarhet att köparen saknar sådan god tro som skulle ha gjort hans förvärv till ett godtrosförvärv.

Ett nedlagt lagstiftningsprojekt angående godtrosförvärv

I fråga om godtrosförvärv gäller för närvarande olika regler i de skilda nordiska länderna. Svensk och finsk rätt bygger på exstinktionsprincipen, dvs. den godtroende förvärvaren ges företräde framför den ursprunglige ägaren och får alltså behålla egendomen. Beträffande egendom, som från hänts rätte ägaren genom stöld eller liknande brott, skiljer sig emellertid svensk och finsk rätt åt. Gällande rätt i Finland gör nämligen undantag från exstinktionsprincipen för sådana fall. I Danmark och Norge å andra sidan erkänns principen om godtrosförvärv i fråga om lösöre blott i några undantagsfall, medan man där i övrigt har regeln om obegränsad vindiktationsrätt.

I en skrivelse till de nordiska ländernas regeringar den 17 februari 1959 hemställde *Nordiska rådet* att dessa skulle inleda gemensamt utredningsarbete i syfte att nå fram till mera enhetliga regler än de nuvarande beträffande verkan av god tro vid exstinktiva förvärv av lös egendom i de fall ursprunglige ägaren eller innehavaren gör anspråk på att återfå egendomen.

Med anledning av framställningen från Nordiska rådet tillkallades i Dan-

mark, Finland, Norge och Sverige särskilda sakkunniga med uppdrag att kartlägga gällande regler samt åtminstone i princip föreslå de lagändringar som lämpligen kunde anses böra komma i fråga för att uppnå rättslikhet i de nordiska länderna på området.

Efter några års utredningsarbete lades betänkanden fram i Danmark, Finland och Sverige (SOU 1965:14). Det svenska lagförslaget överensstämmer nära med motsvarande förslag från de danska och finska utredningarna. Det bygger på exstinktionsprincipen. Huvudregeln är att den som i god tro förvärvar lösöre och får det i sin besittning får full äganderätt till egendomen. Denna huvudregel kompletteras med särregler för två olika fall. Det ena av dessa gäller egendom som har fränhänts den ursprunglige ägaren genom stöld eller rån. För att godtrosförvärv skall komma till stånd i ett sådant fall krävs att förvärvaren kan visa att han med skälig noggrannhet har undersökt överlåtarens åtkomst. Den andra särregeln är tillämplig vid förvärv av sådan egendom som allmänt säljs på kredit med äganderättsförbehåll. Godtrosförvärv av sådan egendom kan göras gällande bara om förvärvaren genom granskning av åtkomsthaling eller kvitto eller på annat sätt har försökt förvissa sig om att överlåtaren inte på grund av äganderättsförbehåll saknade rätt att överlåta egendomen. Om förvärvet har skett på offentlig auktion eller från yrkesmässig försäljare med fast affärsställe eller under därmed likartade förhållanden, är de bägge särreglerna inte tillämpliga annat än om särskild anledning till misstanke föreligger. Lagförslaget upptar vidare regler om rätt för den ursprunglige ägaren att återlösa egendom som varit föremål för godtrosförvärv.

Vid remissbehandlingen av de tre betänkandena utsattes dessa för åtskillig kritik i de olika länderna. Karakteristiskt för kritiken var att remissinstanserna i vart och ett av länderna ansåg där gällande rätt vara tillfredsställande och motsatte sig ändring samt fann de sakkunnigas förslag innebära en olämplig kompromiss. Särregeln för stöldgods mötte hårt motstånd hos de svenska remissinstanserna, som ansåg att den på ett betänkligt sätt luckrade upp exstinktionsprincipen, eftersom förvärvaren inte har någon möjlighet att i förvärvsögonblicket avgöra om egendomen är av det slag som särregeln är tillämplig på. I Danmark och Finland ansågs det å andra sidan inte acceptabelt att gå ifrån vindikationsprincipen när det gäller stöldgods.

I detta läge anmäldes lagstiftningsfrågan i Nordiska rådet av danska regeringen, som hemställde om rådets uttalande rörande principerna i föreliggande lagförslag. Detta resulterade i en rekommendation (rek. 13/1967), där Nordiska rådet hemställde till de nordiska ländernas regeringar att försöka genomföra enhetlig nordisk lagstiftning om förvärv av lösöre i god tro. Denna borde enligt rådet, bortsett från fall av stöld, rån och grovt tvån bygga på en allmän exstinktionsregel. Om enhetliga regler inte kunde uppnås för fall av nyssnämnda art, hemställde rådet att lagförslagen avfattades på sådant sätt att man i rättstillämpningen i största möjliga utsträckning skulle komma till samma resultat.

Senare har fortlöpande kontakter hållits mellan justitieministerierna i lagstiftningsärendet. Detta har emellertid inte getts särskilt hög prioritet och fick av olika skäl vila en tid. Under år 1972 aktualiserades emellertid frågan på nytt, och i Danmark togs den upp vid överläggningar med representanter för näringslivet och konsumentintressena. Härvid visade det sig att näringslivet alltså motsatte sig ändring av gällande rätt, medan man på konsumenthåll intog en neutral ståndpunkt. I detta läge beslöt man sig på danskt håll för att inte lägga fram något förslag till lagstiftning. Detta anmäldes till Nordiska rådet, som i februari 1973 beslöt att anse spörsmålet som slutbehandlat för rådets del.

Sedan det sålunda visat sig att någon samnordisk lagstiftning på området inte skulle komma till stånd, ansågs från svensk sida något behov av att gå vidare med detta lagstiftningsärende inte föreligga. Kungl. Maj:t beslöt därför den 21 september 1973 att avskriva frågan från vidare handläggning.

Tidigare riksdagsbehandling

Det i motionen upptagna spörsmålet om ändring av reglerna rörande godtrosförvärv av stöldgods behandlades av utskottet år 1974 med anledning av en motion om skärpning av förutsättningarna för sådana godtrosförvärv. I sitt av riksdagen godkända betänkande (LU 1974:3) avstyrkte utskottet bifall till motionen. Enligt utskottets mening var det då inte aktuellt att ta upp frågan till närmare överväganden med hänsyn till motståndet mot lagändringar på förevarande område hos de svenska instanser som yttrat sig över 1965 års betänkande och då godtroskraven under senare år i rättspraxis genomgått en skärpning i sådan riktning som förordades i den då förevarande motionen.

Utskottet

I motionen yrkas en översyn av reglerna om godtrosförvärv av stöldgods. Enligt motionären kan det ifrågasättas om nuvarande ordning utgör en rimlig och rättvis intresseavvägning. Motionären anser att en anpassning av de svenska reglerna till vad som gäller i de övriga nordiska länderna inte är orimlig.

Som närmare framgår av den ovan (s. 1–3) lämnade redogörelsen gäller i svensk rätt sedan länge att den som i god tro förvärvar egendom av annan än ägaren är skyddad mot anspråk från den "rätte ägaren" att återfå egendomen såvida inte denne utger ersättning för egendomens värde. Ytterligare förutsättningar för att godtrosförvärv skall kunna göras gällande är att överlåtarens haft egendomen i sin besittning och att den överlämnats till förvärvaren. Grunden för reglerna om godtrosförvärv torde vara att om en person uppträder som ägare till en sak, som han har i sin besittning och över vilken han disponerar, dessa yttre tecken för det allra mesta återspeglar

det verkliga förhållandet. Av hänsyn till den normala omsättningens intressen anses besittningen legitimeras innehavaren att förfoga över egendomen.

Vid tillämpningen av reglerna om godtrosförvärv likställs stulet gods med annan egendom som med eller mot ägarens vilja kommit i annans besittning. I Danmark, Finland och Norge gäller däremot att den som frånhänts egendom genom stöld eller annat brott har rätt att utan ersättning återfå egendomen från den som förvärvat den även om förvärvaren varit i god tro.

År 1959 inledde de nordiska länderna ett gemensamt utredningsarbete i syfte att nå fram till mera enhetliga regler än de nuvarande beträffande godtrosförvärv av lösöre. Inom ramen för detta utredningsarbete nådde de danska, finska och svenska utredningarna enighet om en specialregel för det fall, att egendomen frånhänts ägaren genom stöld eller rån. Regeln gick ut på att i dylika fall något giltigt förvärv ej skett med mindre förvärvaren kunde visa att han med efter omständigheterna skälig noggrannhet undersökt sin fångesmans åtkomst.

Vid remissbehandlingen av den svenska utredningens betänkande visade det sig att gällande rätt sådan den utvecklats i praxis allmänt bedömdes som tillfredsställande och att man därför motsatte sig ett genomförande av förslaget. Liknande var förhållandena i de andra nordiska länderna. Till följd härav avskrevs lagstiftningsprojektet från vidare handläggning.

Som utskottet framhöll år 1974 vid behandlingen av ett motionsyrkande om skärpning av kraven på godtrosförvärv av stöldgods, har i rättspraxis kraven på den goda tron avsevärt skärpts under senare år när det gäller förvärv av egendom som frånhänts annan genom brott. Det är sålunda numera vanligt att domstolarna kräver en särskilt hög grad av aktsamhet vid förvärv av egendom, som erfarenhetsmässigt visat sig särskilt "känslig". I vissa fall har praxis trots bristen på uttryckliga bestämmelser härom infört en tämligen långtgående undersökningsplikt. Tendensen framträder med särskild styrka i ett antal avgöranden av högsta domstolen beträffande förvärv av begagnade bilar.

Mot bakgrund av den utveckling, som reglerna om godtrosförvärv under senare år genomgått, torde förvärv på gator eller i offentliga lokaler av sådan egendom, som inte vanligen brukar utbjudas på dylika platser, numera endast undantagsvis kunna bedömas ha ägt rum i god tro. Ätminstone gäller detta när överlåtaren var okänd för köparen. Om egendomen dessutom utbjuds till påfallande lågt pris, torde regelmässigt anledning till stor försiktighet från köparens sida anses föreligga. I nu berörda fall synes ofta förutsättningarna för inträdande av straffansvar för häleri eller häleriförseelse vara uppfyllda.

Den skärpning av förutsättningarna för godtrosförvärv som sålunda ägt rum innebär att den som frånhänts egendom genom brott har möjlighet att i större utsträckning än tidigare hävda sin rätt gentemot den som förvärvat egendomen. Utvecklingen på området har härigenom i praktiken medfört

ett visst närmande till vad som gäller i övriga nordiska länder.

Vid en bedömning av motionsspörsmålet måste enligt utskottets mening hänsyn vidare tas till föreliggande försäkringsmöjligheter för den som berövas egendom genom stöld och för den som förvärvar sådan egendom. Den förstnämnde har regelmässigt möjlighet att försäkra sig mot egendomsbrott och därigenom få ersättning för vad han förlorat. Den vanliga hemförsäkringen vari ingår stöldförsäkring utgör ett exempel härpå. Någon motsvarande möjlighet att skydda sig försäkringsvägen torde inte finnas för den som i god tro förvärvar stöldgods och sedan blir tvungen att avstå godset till dess rätte ägare.

Som framgår av det tidigare anförda prövade riksdagen år 1974 förevarande fråga och fann då att det inte fanns något behov av att på nytt ta upp den till närmare övervägande. Sedan dess har det inte förekommit något som föranleder till ändring i riksdagens ställningstagande. Utskottet avstyrker därför bifall till motionen.

Utskottet hemställer

att riksdagen avslår motionen 1976/77:649.

Stockholm den 1 mars 1977

På lagutskottets vägnar

IVAN SVANSTRÖM

Närvarande: herrar Svanström (c), Andersson i Södertälje (s), Olsson i Timrå (s), Börjesson i Falköping (c), fru Nilsson i Sunne (s), herrar Andersson i Gamleby (s), Olsson i Sundsvall (c), fru Lindquist (m)*, herr Konradsson (s), fru Fredgardh (c), fru Karlsson (c)*, herrar Silfverstrand (s), Ollén (m), fru Johansson i Tidaholm (s) och fru Håkansson (fp).

*Ej närvarande vid betänkandets justering.